

Лекція № 2

Образ автора в публіцистиці

1. Образ автора в публіцистичному творі.
2. Особистість публіциста.
3. Специфіка публіцистичного бачення дійсності.

Література

1. В.Здоровега Слово тоже есть дело. – М.: «Мисль», 1979. – 174 с.
 2. Зарецький Олексій Публіцистичний дискурс в Україні 1960-1980-х років: проблеми аналізу на макро- та мікрорівнях // СіЧ. – 2001. - № 6. – С.64-71.
 8. Ильин И. Между структурой и читателем (теоретические аспекты коммуникативного изучения литературы) // Теории, школы, концепции: Художественная коммуникация и семиотика. – М.: Наука, 1986. – С.134-170.
 13. Бут У. Риторика художественной прозы // Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – 1996. - № 3. – С.132-159.
 15. Галич О., Назарець В., Васильєв Э. Теорія літератури. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
 - Качкан В. Про публіцистику. Літературно-критичний нарис. – К., 1982. – 174 с.
 - Прохоров Е. Искусство публицистики. – М, 1984. – 360 с.
 - Парцей М. Авторський фактор у публіцистиці. – Львів, 1990. – 200 с.
 - Павлюк Людмила Структурно-семантична організація полемічно-дискусійного дискурсу. Автореферат... к.ф.н. – К., 1996. – 19 с.
- Приклади:
- Ольжич О. Незнаному воякові. – К., 1994.
 - Багрянний І. Публіцистика. – К., 1996.
 - Яворівський В. І засурмив янгол. Твори в трьох томах. Т.1. – К., 1993.
 - Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстка 90-х. – К., 2001.
- 1. Образ автора в публіцистичному творі*
- Головною діючою силою історії є особистість. Журналіст (публіцист)

має стати носієм інтегральної візії людини і світу.

Образ автора в публіцистиці – тема в науці майже не розроблена, на думку В.Здоровеги. Індивідуальність публіцистичного стилю – це перш за все індивідуальність автора. Його образ формується поступово від твору до твору. Він може не збігатись в усьому з тим фізично існуючим автором, який написав твір. Автор своєрідний персонаж публіцистики.

Розглядаючи поняття автора слід звернутись до розробок сучасних дослідників проблеми автора. За В.Назарцем, “образом автора називається відображена у творі особистість автора-творця, яка знаходить свій вияв у формі певної світоглядної позиції (точки зору), що стоїть за всім зображеним у творі і зв’язує його вираженням певної концепції світу й людини” [13, 153]. “Образ автора” - специфічна смислова величина, яку, з одного боку, потрібно відрізняти від біографічної авторської постаті, автора-як людини, а не як особливої творчої особистості; з іншого боку, від образу художньо конструйованої особи оповідача або розповідача твору, уявлюваної реальним творцем у функції автора, - тобто умовного, а не фактичного автора-творця. Ця відображеність автора у творі відбувається поза його волею. Таким чином, “образ автора” - це образ “внутрішньої особистості” автора твору.

Отож, у сфері структури оповіді визначальну роль відіграє форма презентації автора у творі. За словами М. Кодака: “розробка проблем нарації як системно-структурного рівня поезики виправдано здійснюється з залученням поняття автора” [15, 136].

Модель журналістики: факт – журналіст – текст – аудиторія зберігає свою актуальність у публіцистиці.

Німецька дослідниця Ханнелоре Лінк в роботі «Рецептивне дослідження: Вступ до методики і проблематики» виходить з положення, що автор і читач є двома полюсами процесу комунікації, що виявляються на різних його рівнях. На позатекстовому рівні вони виступають як емпіричні та історичні особи, що відповідають поняттям “реальний автор” і “реальний читач”, незалежно від того, чи беруться вони в історичному чи в сучасному

аспекті. На першому внутрішньотекстовому рівні, який має кожний текст, знаходиться теоретичний конструкт “абстрактного чи імпліцитного автора”: “Він є “точкою інтеграції” всіх оповідних прийомів і властивостей текста, тією свідомістю, в якій всі елементи образу тексту знаходять свій сенс” [цит. за: 8, 137]. На протилежному полюсі йому відповідає “абстрактний чи імпліцитний читач”, який розуміє різноманітні авторські стратегії, наприклад стильовий прийом іронії. Нарешті, на другому внутрішньотекстовому рівні, ієрархічно залежному від першого і неовоб’язково присутньому в кожному тексті, автор і читач зустрічаються у “фіктивній ситуації”. Так, наприклад, в передмовах “фіктивний чи експліцитний автор” розмовляє з “фіктивним чи експліцитним читачем” [див. 8, 137 - 138]. Наприклад, «Слово до читача» у збірці О.Забужко «Хроніки від Фортінбраса»: «Чому це, - питає читач, - хроніки? І чому – від Фортінбраса? Зараз поясню. Точніше спробую» (С.9).

2. Особистість публіциста.

Особистість публіциста визначається в сукупності ідеологічних, політичних чи етнічних оцінок і мотивацій. Наприклад, якщо характеризувати особистість автора періоду 1960-1980-х років, то в офіційному дискурсі він постає як доволі загадкова постать. Очевидним є тільки колективність та анонімність породження текстів офіційного дискурсу. Авторитетний офіційний дискурс є в цілому анонімним. У міру зменшення авторитетності з’являється постать автора.

Мовець говорить те, що вважає правдою або рефлексує – чи є висловлювання правдою. В побутовому дискурсі (розмови на так званих «кухнях») 1960-1980-х років це було широко дискутоване питання – чи вірять автори (і хто вони є) офіційного дискурсу те, що говорять, і хто вірить взагалі. Анекдот тих часів – справжній партійний працівник думає одне, говорить інше, а робить третє.

Коли офіційний дискурс був персоніфікованим, то слухач відчував неадекватність на емоційному рівні. Багатомовність М.Хрущова, лаконізм Й.Сталіна, які в тодішній суспільній свідомості були чимось вагомим.

Яскравим прикладом цього можна вважати тиражування біографіях Л.Брежнєва та його нарисів «Відродження», «Цілина», «Мала земля». Попри певну літературну цілісність і стилістичну обробку, ці твори стали матеріалом для чуток та анекдотів саме тому, що були персоніфіковані і широко тиражовані.

Творчість кожного автора постає в системі контекстів (Павлюк):

- 1) контекст епохи, її найважливіші концепти;
- 2) контекст національної мови (духовний адекват дійсності) та історії (історична свідомість є найвищою етичною й духовною вартістю людини);
- 3) контекст протистояння, вплив опонентського терміновживання, світогляду, тактики боротьби;
- 4) контекст ми-групи, на основі якої склалася близька авторів ідеологія. Для ХХ ст. І.Лисяк-Рудницький називає чотири: консерватизм, соціалізм, націоналізм, фашизм, які можуть бути схарактеризовані за схемою опозицій:
 - ідеологічні параметри (тоталітаризм-демократизм, моно партійність-плюралізм);
 - національна проблематика (націоналізм-космополітизм), економічні характеристики (суспільна власність-приватна, державне регулювання – принцип конкуренції), культурно-релігійні питання (контроль держави – свобода творчості, релігійність – арелігійність);
- 5) ментальний тип особистості.

Як зазначає Мирон Парцей, «публіцистика – це, насамперед, галузь людинознавства. І нариси, і статті пишуться не про машину, не про технологію, а про людей, навіть коли в основі лежить розповідь про технологічні процеси...

Отже, кваліфікація публіциста народжується із найголовнішого знання – знання людей» (С.44)

На автора у публіцистичному творі припадає основне навантаження, бо на передній план виносяться не факти, а їх авторська інтерпретація та оцінка

як визначальний елемент змісту.

Визначаючи особистість публіциста та роль автора в публіцистичному тексті слід з'ясувати ряд понять:

Світогляд людини - це система точок зору, позицій і принципів усвідомлення людиною самої себе в реальній чи вигаданій дійсності, яка визначає і її поведінку, і спосіб життя та діяльності в конкретному реальному оточенні, у світі в цілому.

Точка зору - це вихідне положення за яким людина усвідомлює зміст, форми, сутність, функції предметів, явищ, процесів.

Позиція - це система точок зору, яка диктує тип поведінки. Позиції бувають часові, просторові, матеріальні, соціальні, етикетні, моральні. Звичаєві, правові, політичні, філософські, ідеологічні, естетичні, педагогічні та ін.

Принцип - система позицій, переконань, норм, правил.

Специфічну роль у творчості публіциста відіграє його життєва позиція:

- 1) як поєднання безпосередності споглядання з практичним досвідом історичного процесу;
- 2) як злиття особистого і соціального, індивідуального і суспільного у публіцистичній діяльності;
- 3) як єдність відображення і втілення духовного і практичного в публіцистичному процесі.

Отже, необхідною умовою публіцистичної діяльності є не тільки певний предмет чи явище і способи їх втілення, але й суб'єктивний фактор: світогляд, погляди мета автора.

У публіцистиці – підтекст прихований у глибині авторських роздумів, впливає з життєвих принципів, громадянської позиції, суспільного ідеалу публіциста. Він органічно входить у текст твору, доповнює і розширює його.

У публіцистиці автор має реалізувати аспекти свого професійного потенціалу (Парцей):

- пізнавальні (кількість і якість інформації);

- аксіологічні (ціннісні орієнтації);
- комунікативні (форми спілкування);
- творчі (здібності й навички);
- художні (вміння мислити образами).

Публіцист мусить мати певну константу: ідеї, аргументаційну базу, кодекс честі, перспективи бачення себе в журналістиці. Мають бути сформованими світоглядні орієнтири. Орієнтація на (Лось):

Істину, Добро, Красу – інстинкти, марнославство, вигоду;

Пошуки істини – релятивізм:

Слово, що визволяє – слово, що поневолює.

3. Специфіка публіцистичного бачення дійсності

Змістом публіцистичного твору є відібрані автором і відображені ним факти і явища суспільного життя, а також його думки і судження про них. Отже, в змісті завжди поєднується те, що йде від об'єкта, відображуваного публіцистом, явища суспільного життя і від суб'єкта – думки, судження, ідеї самого публіциста.

У творах публіцистичного спрямування автор ніби розкладає факти на складові, групує їх згідно з думками, що виникають у результаті заглиблення у суть явищ. Отже, на передній план виносяться не факти, а ідея як визначальний елемент змісту матеріалу.

І зміст, і форма створюються автором, виникають як своєрідний продукт його творчості. Особистість публіциста з його поглядом на світ, з його способом осмислення і відтворення сутності явищ надає твору завершеності, своєрідності.

Образ у публіцистичному творі, незважаючи на свою конкретність і документальну основу, завжди позначений соціальним, психологічним, науковим досвідом автора (Парцей).

На відміну від художнього твору читач статті має знати хто з ним говорить, в цьому полягає свідомість значення свого «Я» в публіцистиці. Громадянська позиція публіциста є основою формування суспільної думки,

бо воно подається як «моя думка», що виноситься на суд читача для роздуму, обговорення, уточнення, доповнення виправлення тощо. Тому публіцистична література переважно діалогічна: це розмова автора з життям – персонажами ситуацій, які публіцист вивчає, з документами (матеріальними результатами діяльності людей); це «розмова» з читачем, спілкування з ним, спільні роздуми, в яких народжується єдиний погляд.

Відкритість автора, постійна активна присутність накладають на публіциста велику відповідальність.

Кожен публіцист – син свого часу і проблематики його творів цілком і повністю належить своїй епосі, своєму часові.

В публіцистиці склалось декілька типологічних варіантів організації тексту залежно від характеру і ступеню інтенсифікації авторського «Я», і від особливостей вияву цього «Я» (Є.Прохоров).

1) автор знаходиться за сценою, передаючи свої думки улюбленим персонажам - Іван Багряний «Юпітере, ти злостишся...» (С.544) Стаття побудована у вигляді оповіді про двох персонажів «нас» (мається на увазі українців-емігрантів) і Юпітера (мається на увазі радянська система): «Юпітер поставив усі крапки над «і», взявши кількома нападами в атаку пресу з-підрадянської еміграції, а то саме: «Українські вісті», «Ми ще повернемося!», «Український прометей». А в згаданій радіостанції від 24 травня після істерії про «обаргрянених кровю лютих ворогів українського народу», Юпітер поставив крапку над «і» і такий спосіб, що змусив відповідати ось цією статтею, він виголосив по-юпітерському: (...) Юпітере, ти забагато зробив мені честі!» (С.544-545);

2) розкриття теми самим публіцистом, свідком і коментатором фактів, подій, сцен, що відкрито й активно веде дослідження (твори репортажно-оглядового напрямку): О.Забужко «Про мистецтво і пост-трагічному світі, або апологія жертвоприношення» (С.27) Темою есею дослідниці є проблеми сучасної культури, перспективи її розвитку. Починається твір переказом історії про молодого скрипаля, якому в спадок мала перейти старовинна

скрипка. Цю історію автор переповідає з вуст іншого оповідача: «Історія ця трапилася насправді – торік, на Різдво, у гірському селі в Українських Карпатах; мені розповів її поет винятково чистого, без жодної тріщинки, - флейтового дару...» (С.27). Одразу звертає увагу на себе поетизований образ мистецького дару. Достовірність подій, притчовий характер події, що має функцію своєрідної експозиції і першого аргументу до утвердження тези: «Криза в мистецтві, що втрачає поняття безцінності, продукуванням за принципом взаємозамінності», створює ефект читацької причетності до подій. До історії зі старовинною скрипкою авторка повертається в кінці твору апелюючи до неї як до достовірного, емоційно інтенсифікованого аргументу: «Я думаю про потемнілу від часу саморобну скрипку ... - скрипку, чийого звуку я ніколи не чула й не почую, бо її вже нема. Але хто сьогодні, коли за неї заплачено людським життям, зможе заперечити, що вона була – одна така на світі?» (С.31). Вказівкою на авторство «Я-свідка і коментатора» є вживання першої особи однини: «Мої знайомі були, наголошую, люди мистецтва» (С.28), «Гадаю» (С.29), «Я думаю».

3) публіцист виступає як свідок-дослідник. Свідок-дослідник постає перед читачем як особистість, не як герой, діюча особа, але деякими значними рисами свого життя, характеру, темпераменту, стилю мислення, манери спілкування, а головне – своєрідно, персоніфіковано виявленою роллю активно шукаючого представника суспільної думки: Володимир Яворівський «Третя світова – Чорнобильська», де автор оперуючи фактами аналізує ситуацію, що склалася в Україні після Чорнобильської трагедії, зокрема, звертає увагу громадськості на те, що в закриті зону повертаються люди. Іван Багряний «Чому я не хочу вертатись до СРСР?» (С.22): «Я один із тих сотен тисяч людей-українців, що не хочуть вертатися додому, під більшовизм, дивуючи цим цілий світ». В цьому випадку пряме само називання «Я» не є вказівкою на автора, а становить опосередкований образ української людини-емігранта. Публіцист вже не тільки свідок, але й аналітик: «Візьміть Малу Радянську енциклопедію видання 1940 року,

розкрийте її на букву «у» і прочитайте в рубриці «УРСР», що там написано. Це документ. А написано там чорним по білому, хоч і дрібним друком, що Радянська Україна за переписом 1927 року мала українського населення 32 мільйони, а в 1939 році, цебто по 12 роках ... 28 мільйонів. Всього лише 28 мільйонів! Де ж ділися 4 мільйони людей проти 1927 року?» (С.23). Біографічні моменти постають з певної творчої потреби – створення атмосфери довіри (ліро-епічна публіцистика): «Я був ще малим 10-річним хлопцем, як більшовики вдерлися в мою свідомість кривавим кошмаром, виступаючи як кати мого народу. Це було 1920 року. Я жив тоді в дідуся на селі, на пасіці. Дідусь мав 92 роки і був однорукий каліка, але трудився на пасіці, доглядаючи її. Він нагадував мені святих Зосима і Саватія, що були намальовані на образку, який висів під старою липою посеред пасіки. Аж ось одного дня надвечір прийшли якісь озброєні люди, що говорили на чужій мові, і на моїх очах та очах інших онуків, під наш несамовитий вереск замордували його, а з ним одного сина (а мого дядька).» (С.23)

4) Героєм оповіді є думка, її рух і розвиток. Це - так звана філософська публіцистика. Особистість автора тут виявляється перш за все в індивідуальній інтонації, в особливостях його мови і стилю, що виявляють його думки і почуття. Особисті свідчення автора з'являються в якості вкраплень, зведених до узагальнень, згущених до символів. Ці деталі мають зафіксувати рух думки. Надзвичайно цікавою у творчому доробку О.Ольжича є теоретична праця "Український міт". Вона не лише відкриває зміст української проблеми, її актуальні питання, а є одним із найцінніших творів у ряді праць із визначення джерел питомої української культури, психогенези етносу, основ творення національних ціннісних орієнтацій, так званого українського міфу як "всеобіймаючої і вічної" основи.

У процесі свого розвитку певний народ, як зазначає автор статті, "усвідомлює собі науку творчих чинників як раса, історія, культура, мова, держава, земля" [182,257], витворює певний образ, міф як спосіб осмислення дійсності й цілком органічно творить понятійну наукову сферу.

Цей образ-міф впливає на людську психіку, і ланцюг асоціацій з цих міфів становить шлях до інтуїтивного пізнання. Він, як явище більшою мірою мистецьке, поєднує три сфери - психологію, етику, естетику, а також перебуває у силовому полі віри й формує масову свідомість. Не завжди віра передбачає християнство, це і прадавні антропоморфізм і пантеїзм як оживлення землі й обожнення її. Міф передбачає витворення культів, що входять до його складу. При чому культ у цьому випадку сягає рівня архетипу (цей термін у праці не використовується, але визначені чинники міфу є за усіма ознаками архетипами): архетип землі, архетип степу, культ хліборобської праці.

Сформована гіпотеза й новостворені ідеали стали наслідком тривалого аналізу ідей (виражених почасти у вигляді суб'єктивних понять, а назагал символічними образами) власної поетичної творчості (збірка "Рінь" - найпоказовіша) та творчості Є.Маланюка (збірки "Стилет і стилос", "Гербарій", "Земна мадонна"), Л.Мосендза (цикл сонетів "Юнацька весна"), О.Лятуринської (збірка "Княжа емаль") та ін.

Проте ці типи не обмежуються названими і можуть виступати в інших варіантах.

Як зазначає Мирон Парцей, своєрідність публіцистичного твору: «відображати особу автора на всіх етапах – від зародження задуму до написання останньої фрази».